

LEKTOR: Audycje Kulturalne – w dobrym tonie.

KATARZYNA KŁOSIŃSKA: W kolędzie: "Anioł pasterzom mówił" Betlejem scharakteryzowane jest jako "nie bardzo podłe miasto", "Chrystus się wam narodził w Betlejem, nie bardzo podłym mieście". Może zastanawiać, dlaczego miasto zostało opisane właśnie w taki sposób, inaczej mówiąc: co ma podłość do miasta? Oczywiście nie chodziło tutaj o podłość w dzisiejszym rozumieniu, "nie bardzo podłe miasto" bowiem to miasto nie najgorsze, nie bardzo skromne, nie bardzo ubogie. Podły znaczy tutaj tyle, co skromny, ubogi. Dzisiaj, jak wiemy, określa się w ten sposób człowieka nagannego pod względem moralnym, człowieka, który wyrządza komuś zło. Jak widać, znaczenia te dawne i współczesne bardzo się różnią. Miał zresztą kiedyś "podły" więcej znaczeń. Początkowo służył wyrażaniu relacji przestrzennych. Jako "podłe" określano coś, co leży obok czegoś innego. Wynikało to z pochodzenia tego słowa, a właściwie z pochodzenia wyrazu, z którego rozwinął się ten nasz "podły", a mianowicie w języku prasłowiańskim istniało wyrażenie "podle", które znaczyło dosłownie "na długość". Słowo "dle", które w nim występowało, to forma dawnego rzeczownika "dla", który oznaczał długość, i też ten rzeczownik dał, co ciekawe, przyimek "dla". W każdym razie było w języku prasłowiańskim wyrażenie "podle" znaczące na długość i od tego powstało, od tego wyrażenia "podle", powstał typowy, regularny przymiotnik z przyrostkiem "-szy", "podelszy", tak jak np. od słowa "dziś" powstał "dzisiejszy", to tak kiedyś od wyrażenia "podle" powstał "podelszy". I to ten "podelszy" był pierwotną postacią współczesnego wyrazu "podły". Oprócz formy "podelszy" używano też innej "podlejszy", która jest takim jakby przekształceniem fonetycznym tej formy "podelszy", i tę formę "podlejszy" po jakimś czasie uznano za stopień wyższy, bo na "-szy", "-ejszy" kończą się formy stopnia wyższego, no ładny, ładniejszy, mądry, mądrzejszy, ładniejszy, mądrzejszy, to jest stopień wyższy, a więc uznano, że ten "podlejszy" jest formą stopnia wyższego jakiegoś innego przymiotnika i właśnie dorobiono ten przymiotnik wtórnie, do tego "podlejszy", i tym dorobionym wtórnie był "podły". A więc "podły" to wyraz utworzony w pewien sposób sztucznie. Można sobie wyobrazić, że np. od słowa "dzisiejszy" tworzymy formę "dzisi" i uznajemy ją za stopień równy jakiegoś przymiotnika, a "dzisiejszy" za stopień właśnie wyższy. I tak właśnie było z "podłym" i "podlejszym". "Podlejszy", jak już mówiłam, nie powstał jako stopień wyższy, tylko jako normalny przymiotnik, utworzony od wyrażenia "podle", czyli "na długość", i miał znaczenie odpowiadające temu wyrażeniu. Wskazywał na coś, co jest obok czegoś, co leży jakby wzdłuż czegoś. Nawet w gwarach się mówi, że coś leży podle czegoś, czyli jakby obok czegoś. Później ewolucja znaczenia tego przymiotnika, jeszcze w wersji "podlejszy" czy "podelszy" była następująca. Jeśli coś leży wzdłuż czegoś innego, leży obok tego, to jakby jest drugorzędne, jest mniej ważne niż tamto. I tutaj mamy już ten element porównania, że coś jest gorsze, niż coś innego, i to jakby porównanie sprawiło, że powstały warunki do uznania tej formy "podlejszy" za stopień wyższy jakiegoś innego słowa, słowem tym był utworzony ad hoc "podły". Już w XVI wieku używano obu wyrazów, np. Kochanowski pisał: "Tak ja, o zacny królu, twym imieniem swe podłe rymy zdobię". "Podłe rymy" to oczywiście wyraz fałszywej skromności poety, rymy złe, marne. Taki "podły" występuje też właśnie w kolędzie, którą przywołałam na początku, a także w użyciach współczesnych, tak jak mówimy: podłe wino, podłe jedzenie, podłe zajęcie. Później ten sens "gorszy" czy "gorszy niż inny" bardzo się zawęził i przymiotnik "podły" zaczął oznaczać już tylko osobę, która dopuszcza się niegodziwości moralnych, albo czyn takiej osoby.

LEKTOR: Audycje Kulturalne – w dobrym tonie.